

Славко Тетяна Олександрівна – аспірант кафедри політичних наук МДГУ ім. П. Могили, магістр політології, закінчила Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”, факультет політичних наук. Наукові інтереси спрямовані на дослідження трансформаційних процесів у політичних системах перехідних

Роль громадських організацій у становленні громадянського суспільства в Україні

Стаття присвячена визначенню ролі громадських організацій та проблемам на шляху їх розвитку у контексті розбудови громадянського суспільства.

The article is devoted to the role of NGO and the problems of their development. This problem is given in the context of building civil society.

Існування такого елемента політичної системи, як неурядові організації, є одним з показників рівня демократії в країні. В постсоціалістичних державах неурядові організації є одними з основних діячів у справі розбудови громадянського суспільства.

Усвідомлюючи актуальність аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку неурядових організацій в Україні дослідження специфіки їх діяльності та співробітництва з органами державної та місцевої влад, ЗМІ, їх спроможності розробляти нові ідеї та механізми їх реалізації, брати участь у формуванні державної політики, впливати на громадську думку дозволяють виявити проблеми та перешкоди на шляху розвитку одного з важливих інститутів громадянського суспільства.

Вітчизняна джерельна база, присвячена дослідженню проблем неурядових організацій представлена збірками публікацій науково-практичних конференцій і семінарів, публікаціями у періодичних виданнях та виданнях недержавних неприбуткових аналітичних організацій тощо. В них висвітлено такі важливі питання як, наприклад, принципи демократичної децентралізації, аналіз законодавчого регулювання діяльності третього сектору, аналіз становлення третього сектору в Україні, ролі НДО в інформаційному обміні під час забезпечення рішення соціально-політичних

проблем тощо. У роботі “Аналіз українського законодавства, що впливає на розвиток третього сектору...” за редакцією Наталі Боржеллі, Анатолія Ткачука та у роботі А. Ткачука “Законодавство для третього сектору: необхідність та перспектива змін” проведено глибокий аналіз українського законодавства, що впливає на розвиток третього сектору, приведено рекомендації стосовно його удосконалення та наближення до європейських стандартів. Загальну інформацію про некомерційний сектор, його роль у функціонуванні демократії в різних країнах світу містить “Настільна книга неприбуткових організацій” за редакцією А. Ткачука. Порадник З. Ласоціка “Кілька зауважень про роль неурядових організацій у демократичній державі” містить загальну інформацію про поняття “громадська організація” та її роль у демократичній державі. Роль та значення громадських організацій та інших неурядових структур у розвитку місцевої демократії, становленні громадянського суспільства в Україні аналізується у посібнику за редакцією В.В. Кравченка “Роль громадських організацій та інших неурядових структур у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні”. У колективній монографії “Третій сектор в Україні: проблеми становлення” під редакцією М.Ф. Шевченко, В.А. Головенько, Ю.М.

Галустян – науковців Українського інституту соціальних досліджень за матеріалами соціологічних досліджень інституту та Центру “Соціальний моніторинг”, висвітлюються питання розвитку третього сектора як невід’ємної складової громадянського суспільства. Особливу увагу приділено соціополітологічній суті явища, моделям функціонування в Європі та історико-культурним і законодавчим умовам його становлення в Україні, аналізується громадська думка щодо діяльності організацій третього сектора та мотиви участі в них [1].

Також було використано нормативно-правові документи щодо існування та регламентації діяльності НДО. Цінними для даного дослідження стали матеріали семінарів та науково-практичних конференцій з питань становлення третього сектору в Україні, опубліковані на спеціалізованих Інтернет-сайтах.

Розгалужена система недержавних громадських організацій і рухів є необхідною умовою демократії, одним із загальноприйнятих і найбільш поширених критеріїв якої є можливість громадян брати реальну участь в управлінні, у вирішенні як державних, так і громадських справ. Суспільство не може бути демократичним, якщо воно позбавлене таких можливостей. Тільки створюючи сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу громадян і подолання їх соціальної інертності, суспільство отримує спроможність до саморозвитку способом участі народу в процесі демократизації. Одним з елементів, що складає основу громадської активності є прагнення групи населення задовольнити свої спільні інтереси. Тут група виступає генератором соціальної і політичної активності. Поряд з поняттям громадські організації існує поняття “групи інтересу”, яке ввів до наукового обігу А. Бентлі. Дослідник відносив до них організовані групи людей, що мають певні цілі та висувають конкретні вимоги перед політичною владою. На його думку суспільство представляло собою сукупність різних груп інтересів, де кількість груп обмежується лише показником – інтересами, заради яких вони створені і діють [2, с. 38].

Процес становлення громадянського суспільства дослідники умовно поділяють на декілька основних етапів. Першим є об’єднання суспільства навколо ідей та цінностей, притаманних громадянському суспільству, та визнання цих цінностей такими, що є основними у визначенні векторів поведінки, у процесі прийняття тих чи інших рішень. Наступний етап – інституціоналізація

громадянського суспільства. На цьому етапі відбувається створення організацій, осередків, різноманітних рухів, які, власне, здійснюють цілеспрямовану діяльність, зорієнтовану на закріплення у суспільстві ідей та цінностей, визнаних основними на першому етапі. Необхідною умовою другого етапу є проведення діалогу між інститутами громадянського суспільства, налагодження між ними зв’язків як у рамках безпосередньо конкретної держави, так і на міжнародному рівні.

На цьому етапі також відбувається діалог з державою. Остання перед фактом становлення громадських інституцій має визнати наявність у суспільстві потенціалу самоорганізації та окреслити правове поле діяльності таких організацій, адже існування прописаних правових норм надає можливість для більш глибокої і повноцінної взаємодії між громадянським і державним секторами. Коли вказаний процес відбувся, інституційно організовані, поєднані функціональними та комунікативними зв’язками елементи громадянського суспільства готові до вступу у третю фазу. На цьому етапі, в рамках визначеного правового поля, відбувається активна взаємодія громадянського суспільства з державою.

Для повного здійснення такого переходу громадські інституції повинні бути взаємопов’язаними, становити певну спільноту, перебувати у постійному контакті. Проте це зовсім не значить, що кожна громадська організація, кожна інституція громадянського суспільства не може водночас прагнути досягнення своїх конкретних цілей, які сприяють розбудові та становленню громадянського суспільства, хоч і мають свою специфіку або зорієнтовані на окремі елементи суспільного організму.

Досвід роботи громадськості, зокрема громадських об’єднань та громадських організацій, досвід перемог та поразок у роботі зумовлює актуальну на сьогодні потребу визначення місця і ролі “третього сектору” у суспільстві.

Громадські організації здійснюють свою діяльність на демократичних засадах, якими є добровільність членства та неприбутковість. Головні цілі та завдання їх діяльності полягають у задоволенні і захисті законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів громадськості; сприянні реалізації громадських ініціатив шляхом усебічної підтримки професійних та громадських починань; залученні найширших верств громадськості до розбудови відкритого громадянського суспільства в Україні; розробці та реалізації громадських програм своїми силами, а також у співпраці з

державними та іншими організаціями; допомогти іншим громадським організаціям у становленні та розвитку їхніх структур, інформаційна та навчальна підтримка, надання різноманітних послуг організаціям; участі у програмах іноземних та міжнародних громадських (неурядових) організацій, у проведенні міжнародних заходів відповідно до чинного законодавства України; організації та видання нових газет, журналів, самостійне здійснення інших видів інформаційної діяльності або спільно з іншими організаціями на некомерційній основі. Ще одна з ролей громадських організацій – це формування еліти, сприяння розвитку громадянської свідомості.

Особливо важливим напрямом убачається налагодження послідовної роботи з ініціативними групами та новоствореними громадськими організаціями в малих містах та сільських районах, розробка та реалізація спільно з усіма зацікавленими особами ініціатив, які наразі є найбільш важливими для громадськості та суспільства.

Місцеві недержавні організації виявилися більш успішними, ніж національні, завдяки своїй доступності та близькості до громадян. У процесі співпраці між НДО та органами місцевого самоврядування зростає довіра громадян до влади. Виявлення громадської ініціативи, через яку громадяни захищають свої інтереси, а також активна діяльність місцевих недержавних організацій сприяють налагодженню діалогу між громадянами та органами влади. Такий діалог можливий за умови контролю за якістю надання державних послуг на місцевому рівні, а також зміцнення спроможності недержавних організацій залучати громадян до процесу формування політики. Ця спроможність передбачає, зокрема, такі навички: проведення громадських слухань; здійснення опитувань щодо якості державних послуг; дослідження державної політики за галузями; організація тренінгів для журналістів; заснування консультативних органів, де державні службовці працюють разом з представниками громадських організацій.

Розвиток місцевого самоврядування буде загальмовано, якщо в соціумі не зміниться ментальність і громадяни не почнуть об'єднуватися в громадські об'єднання, які здатні бути рушійною силою, активним вектором дій.

Алексис де Токвіль, французький діяч, у творі “Демократія в Америці” стверджує, що “сама в громаді полягає сила свободи народу. Громадські інститути відіграють для становлення незалежності саме ту роль, що й початкові школи для науки; ...учать народ використовувати свободу, насолоджуватися її мирним характером. Без громадянських

інститутів нація може сформувати вільний простір, однак справжнього духу свободи вона так і не набуде” [3, с. 64].

Надзвичайно важливою є співпраця з громадськими організаціями України, Європи та СНД. Хотілось би підкреслити необхідність інтеграції українських громадських організацій у загальносвітовий процес. Інтернаціоналізація українського третього сектора – це вже факт. Чимало громадських організацій беруть участь у різних форумах за кордоном, запрошуються зарубіжні організації до нас, тобто розгортається процес обміну інформацією. Але він ще не на належному рівні, оскільки сьогодні в Україні несприятливі комунікаційні умови. Ініційовані нині громадськими центрами проекти щодо створення інтернет-центрів для НДО так само будуть важливим елементом розвитку цих відносин. Крім того, дуже важливою є участь у спільних проектах.

Аналізувати розвиток громадянського суспільства в Україні надзвичайно складно тому, що створення підвалин такого суспільства співпадає у часі з процесом державного будівництва.

Брак історичного досвіду проявляється у таких щоденних проблемах неурядових організацій як пошук фінансування, пошук добровольців, побудова коаліцій.

Дослідник Л. Шевченко стверджує, що в українському суспільстві поки відсутній сильний спектр громадських організацій [4], та визначає причини такого стану:

- 1) відсутній кредит довіри;
- 2) відсутність об'єднаної ідеї;
- 3) пасивна позиція громадян.

Кілька поколінь українців виростили у радянській системі цінностей, де просто треба було виконувати цінні вказівки, надіслані з центру. Поняття самоорганізації та самоврядування було замінено повною профанацією громадської активності у вигляді народних дружин, суботників тощо. У людей відбили ініціативу і повернути їм віру в те, що їхня активна позиція може призвести до реальних змін надзвичайно важко. Брак громадської ініціативи – ще одна причина, що гальмує розвиток громадянського суспільства в Україні.

Причинами неучасті громадян в діяльності громадських організацій можна визначити недовіру і до політики та сприйняття громадських організацій як політичних структур, які нічого не можуть змінити й існують лише заради власного зиску; обмежене фінансування та погана матеріальна база громадських структур зумовлені затяжним виходом з економічної кризи; недостатня освітня робота з громадянами, яка б була спрямована на усвідомлення необхідності її участі в суспільно-політичному житті країни.

Відсутність сучасного законодавства про громадські організації унеможливило українські

громадські організації від продажу своїх послуг, навіть якщо прибуток використовується на програмні цілі. Українські неурядові організації у своїй більшості позбавлені таких можливостей, тому у своїй діяльності покладаються, як правило, на доброту західних спонсорів. Західне фінансування має позитивні і негативні сторони. З одного боку, гранти надають громадським організаціям незалежність від української влади. З іншого боку, західне фінансування надає владі можливість звинуватити неурядову організацію у потуранні інтересів іншої держави.

Підсумовуючи вище викладене, можна констатувати, що перші кроки до залучення представників громадських організацій до вироблення важливих державних рішень здійснюються: створені консультативно-дорадчі

органи, окремі експерти залучаються до участі в підготовці державних документів, проводяться конференції та круглі столи з актуальних питань. Водночас, така практика потребує подальшого поглиблення та вдосконалення.

Рівень співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування з НДО залишається недостатнім, форми та механізми – невідпрацьованими, вплив НДО на формування і здійснення державної політики – обмеженим.

Українська нормативно-правова база передбачає можливість, але не визначає ефективних механізмів залучення НДО до формування державної політики. Правове поле не має цілісного характеру, містить прогалини та не стимулює розвиток неурядових організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз українського законодавства, що впливає на розвиток третього сектору: Доп. підготовл. для Світового Банку Міжнар. центром некомерц. права / Наталя Боржеллі, Анатолій Ткачук. – К., 2002. – 116 с.;
2. Bently A. Process of Government. – N.-Y., 1908.
3. Токвиль А. Демократія в Америці / Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с.
4. Шевченко Л. Громадські організації і місце самоврядування: можливості громади справляти вплив на розвиток місцевого самоврядування // <http://ya.org.ua>.
5. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. Л.А. Седова. – М.: Аспект Пресс, 1998.
6. Новохацький В. Тенденції забезпечення громадського інтересу в суспільстві та державі // Політичний менеджмент. – № 6 (9). – 2004. – С. 64-78.
7. Нижник Н., Дубенко С., Пашко Л. Соціальне партнерство як виклик сьогодення // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 46-54.

Надійшла до редколегії 18.04.2005 р